

<p>درس ۳ نام طراح: حسین محبی نژاد</p>	<p>به نام خدا معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ تولید شده در استان بوشهر</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا صفویه) سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹</p>
---	---	---

عنوان : اسلام در مکه

اهداف یادگیری :

آشنایی دانش آموزان با وضعیت شبه جزیره عربستان در آستانه ی ظهور اسلام و آثار و نتایج تلاش های پیامبر و یارانش برای دعوت مردم به دین اسلام و واکنش دشمنان در برابر آنها ، در دوران بعثت .

منابع مطالعاتی پیشنهادی

تاریخ صدر اسلام (عصر نبوت) . نویسنده : غلامحسین زری گری نژاد . تهران . انتشارات سمت.

تاریخ پیامبر اسلام . نویسنده : ابراهیم آیتی . تهران . انتشارات دانشگاه تهران.

چکیده نکات مهم درس :

مختصری از زندگی حضرت محمد از تولد تا بعثت : حضرت محمد (ستوده) هفدهم یا به روایتی دوازدهم ربیع اول سال عام

الفیل در شهر مکه ، در خاندان بنی هاشم ، از قبیله قریش متولد شد .

پدرش (عبدالله) را پیش از تولد و مادرش آمنه را نیز در شش سالگی از دست داد . او تحت سرپرستی جدش عبدالمطلب و

عمویش ابوطالب ادامه ی حیات داد تا اینکه در سن چهل سالگی به پیامبری مبعوث شد.

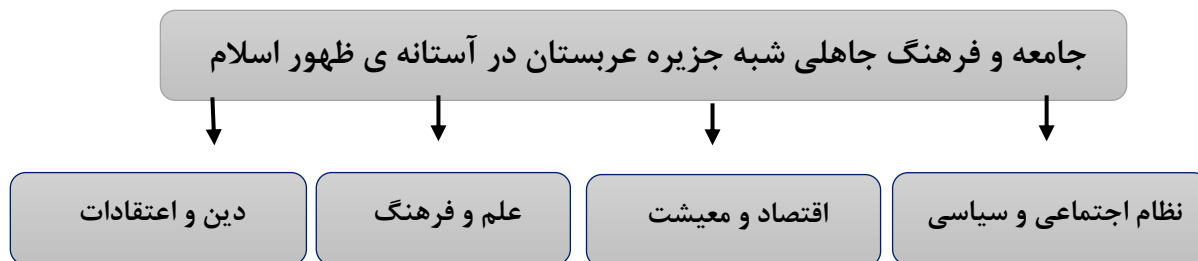
موقعیت جغرافیایی شبه جزیره عربستان : شبه جزیره عربستان در جنوب و جنوب غربی فلات ایران واقع شده و دارای آب و

هوایی گرم و خشک که مسکن دیرینه اعراب بوده است.

از لحاظ پیشینه ی تمدنی طبق کاوش های باستان شناسی قرن ۱۹ و ۲۰ پیش از تولد حضرت عیسی، فرهنگ و تمدن

مهمی در سرزمین یمن ، در جنوب عربستان وجود داشته است ، که با انحطاط این تمدن ساکنان آن به دیگر نواحی

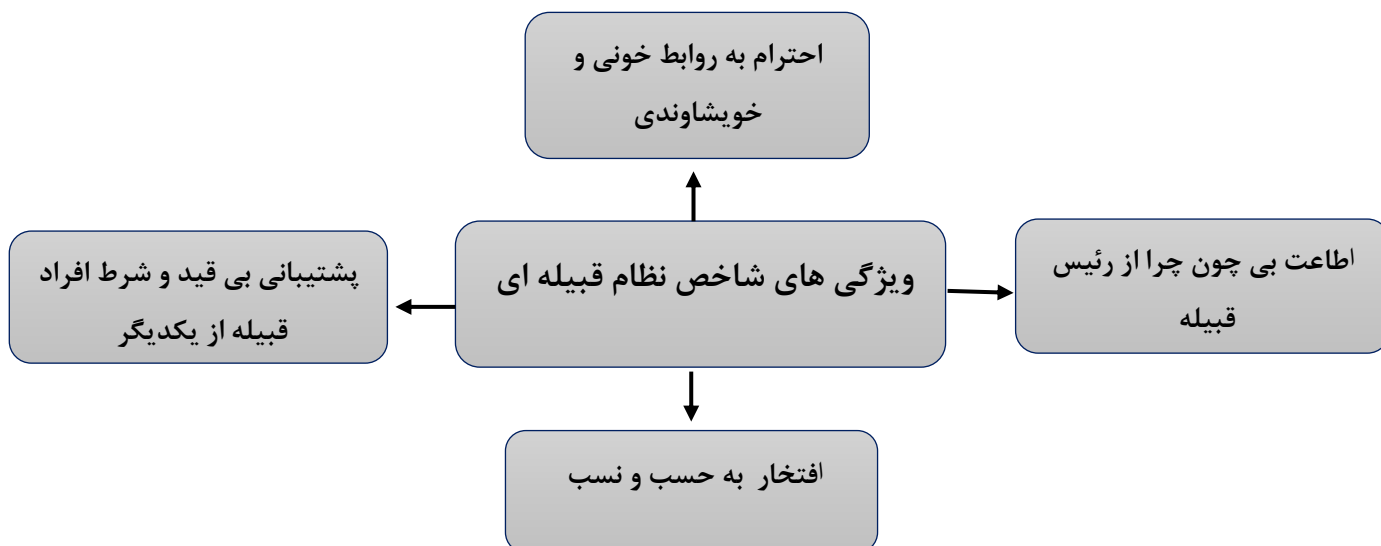
عربستان مهاجرت کردند.



نظام اجتماعی و سیاسی شبه جزیره در آستانه ظهور اسلام: نظام اجتماعی شبه جزیره عربستان متشکل از قبیله ها

و طوایفی بود که چه در بادیه و چه در شهر، زندگی چادرنشینی و قبیله ای داشتند، و نسب خود را به یکی از دو قبیله **عدنانی** و **قحطانی** نسبت می دادند.

مفهوم قبیله: یک واحد سیاسی و اجتماعی مستقل بود که شامل تمامی افرادی می شد که دارای نیای مشترک بوده و با همدیگر روابط و پیوند خونی داشتند.



عصبیت قبیله ای: وابستگی شدید اعراب به نظام قبیله ای و حمایت بی چون و چرای اعضای قبیله از یکدیگر، سبب

بوجود آمدن **تعصب** یا **عصبیت قبیله ای** شده بود که نقش مهمی در بروز جنگ ها و خونریزی ها ی پی در پی داشت.

صفات اخلاقی مردم شبه جزیره عربستان: مردم ساکن شبه جزیره عربستان در دوران پیش از اسلام به داشتن برخی از

صفات و خصلت های اخلاقی مانند **مهمان نوازی**، **شجاعت**، **سخاوت**، **مروت** و **استقامت در برابر سختی ها** مشکلات

معروف بودند.

پایین بودن موقعیت زنان در عربستان پیش از اسلام:

در نظام اجتماعی عربستان پیش از اسلام زن از مقام و منزلت پائینی برخوردار بود، چرا که در جامعه ی قبیله ای شبه جزیره

عربستان قوت بازو و نیروی جنگاوری ارزش محسوب می شد، پس خانواده ها آرزو داشتند، فرزندانشان پسر باشند تا در جنگ و راهزنی پیروز شوند، که هم غنیمت بدست آورند هم شرافت قبیله حفظ شود. **قرآن** نیز موضوع **موقعیت حقارت آمیز زنان** در میان اعراب جاهلی را مورد نکوهش قرار داده است .

نظام سیاسی یا حکومت در عربستان پیش از اسلام: در عربستان قبل از اسلام چون قبیله های عرب بصورت پراکنده و جدا از هم زندگی می کردند ، حکومت فراگیر و قدرتمندی در عربستان وجود نداشت و تنها قبیله ی **قریش** بخاطر **اداره امور کعبه و تجارت با سرزمین های دور و نزدیک** ، قدرت و نفوذ سیاسی قابل توجهی در میان سایر قبایل داشت ، و از آنجایی که این نفوذ و قدرت برپایه ی تشکیلات سیاسی و اداری منسجمی نبود و ثبات نداشت ، نمی توان از آن به منزله ی **حکومت** پایدار نام برد.

اقتصاد و معیشت مردم عربستان در پیش از اسلام :

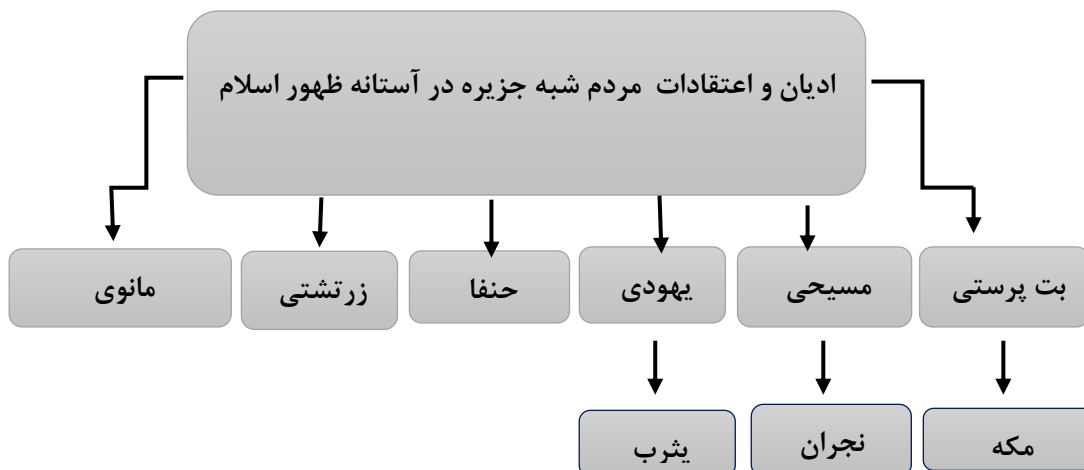
موقعیت جغرافیایی و شرایط اقلیمی و طبیعی آن بود ، به همین دلیل عده ای به **پرورش بز و شتر و راهزنی** امرار معاش می کردند و در برخی از مناطق مانند یثرب و یمن و طائف **کشاورزی** داشتند ، اما **تجارت** با سرزمین های دور و نزدیک وضع بهتری داشت و در این بین شهر **مکه** در مسیر تجاری یمن به شام مرکز اصلی بازرگانی بود.

علم و فرهنگ شبه جزیره در آستانه ظهور اسلام :

روم از نظر فرهنگی و تمدنی قابل مقایسه نبودند. آنان به علم و دانش توجهی نداشتند و در سراسر عربستان از مراکز علمی خبری نبود؛ حتی تعداد با سوادان در مهم ترین شهر آن **مکه**، از تعداد انگشتان دست فراتر نمی رفت. پس فاقد دستاوردهای تمدنی بوده و تنها **دستاورد فرهنگی** اعراب دوران جاهلیت **شعر و شاعری** بود.

دین و اعتقادات مردم شبه جزیره در آستانه ظهور اسلام :

مهم ترین مشخصات **آیین بت پرستی** : ساختن بت هایی از سنگ و چوب ، نذر و قربانی کردن برای بت ها ، انتخاب خانه کعبه به عنوان محل پرستش بت ها . اعتقاد به « الله » به عنوان آفریننده ی جهان ، اعتقاد نداشتن به جهان پس از مرگ.



« **حنفا** » : گروهی از اعراب که به پیروی از **حضرت ابراهیم** ، پرستش بت ها را نفی می کردند و از گوشت قربانی آنها نمی خوردند .

منظور قرآن از بکار بردن صفت جاهلی و جاهلیت در باره عربستان پیش از اسلام :

اصطلاح جاهلی و جاهلیت منحصر به نادانی و فقدان علم نمی شود بلکه دلالت بر وضعیت فرهنگی و اجتماعی مردمان شبه جزیره عربستان دارد، که از اخلاق **خشن** ، **گستاخ و کینه جو** آنها نشات می گرفت، و تعصب قبیله ای را جایگزین تعقل و منطق و بردباری کرده بودند.



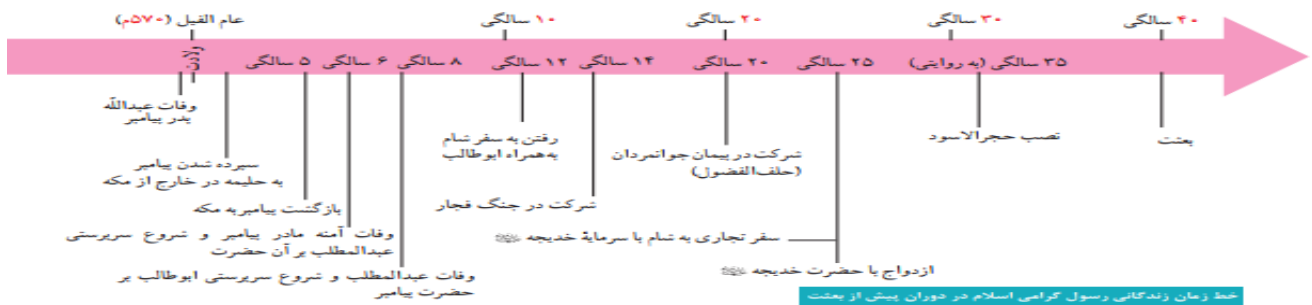
نقشه پراکندگی پیروان آیین مختلف در عربستان دوران جاهلی

بعثت حضرت محمد(ص) و دعوت به اسلام

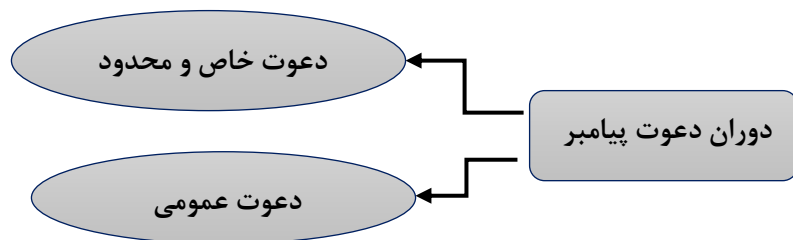
بعثت حضرت محمد(ص) : حضرت محمد(ص) در اوقاتی از سال ، بویژه ماه رمضان به غار حرا می رفت و به عبادت و راز و نیاز

می پرداخت. در آن زمان او در بین مردم مکه به **امانت داری** ، **راستگویی** ، **خردمندی** ، **خوش خلقی** معروف بود. در ۲۷

رجب یا رمضان در سن ۴۰ سالگی ، در حالی که در غار حرا مشغول عبادت بود ، فرشته وحی بر او فرود آمد و با نزول نخستین آیات سوره ی علق ، پیامبری حضرت محمد(ص) را به او ابلاغ کرد.

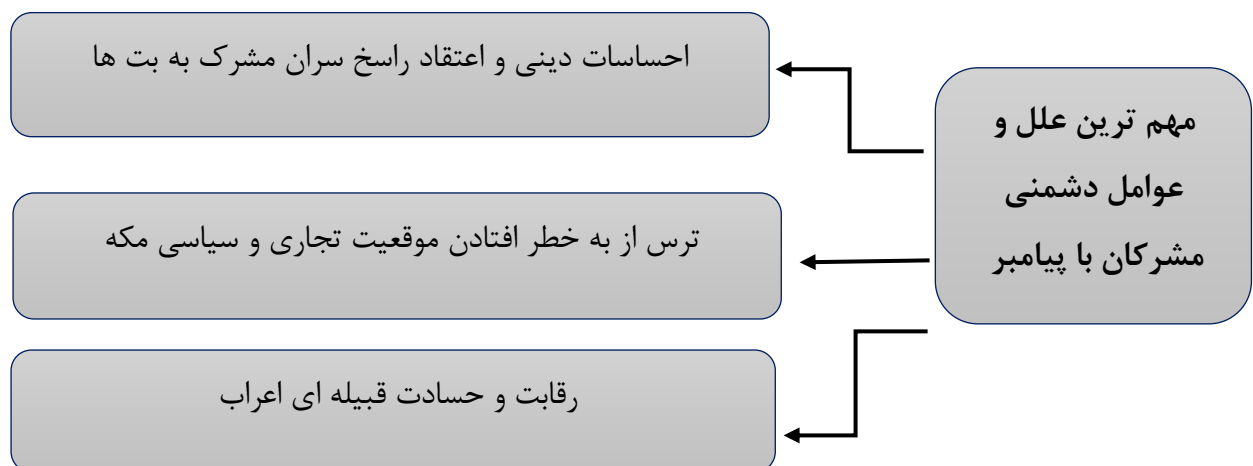


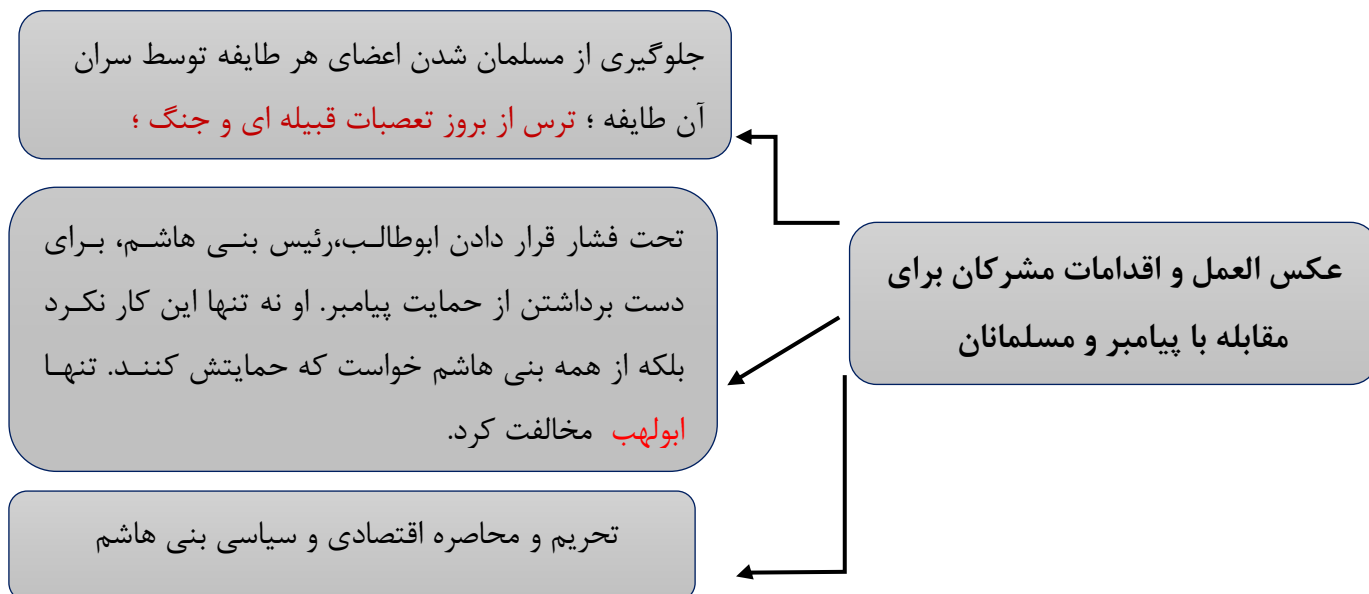
خط زمان زندگانی پیامبر در دوران قبل از بعثت



دعوت خاص و محدود : این دوران **سه سال** به طول انجامید. ارکان دعوت پیامبر ، **پرستش خدای یگانه و ایمان به روز رستاخیز** بود. چون پیامبر دعوتش را از خانواده خویش آغاز کرد ، **حضرت خدیجه** ، **حضرت علی** و **زیدبن حارثه** (فرزند خوانده پیامبر) نخستین ایمان آورندگان به او بودند،و به تدریج گروهی از قشرهای جوان و فقیر و مستضعف مکه دعوت پیامبر را پذیرفتند.

آغاز دعوت عمومی و عکس العمل مشرکان : پس از سه سال پیامبر به اذن خدا دعوت خود را آشکار و عمومی کرد. ایشان نخست **خویشاوندان** و سپس عموم مردم را به دین اسلام دعوت کرد ، اما **سران قریش** نه تنها دعوت او را نپذیرفتند بلکه به دشمنی با او برخاستند.





تحریم و محاصره ی سیاسی و اقتصادی بنی هاشم : مشرکان پس از آنکه در جلب رضایت ابوطالب برای دست برداشتن

از حمایت حضرت محمد ناکام ماند ، تصمیم به **تحریم و محاصره سیاسی و اقتصادی بنی هاشم** گرفتند. هدف آنها از این اقدام این بود که **ابوطالب و طایفه ی بنی هاشم** مجبور شوند از حمایت **حضرت محمد** دست بردارند. در معاهده ی سیاسی و اقتصادی مشرکان هرگونه **رفت و آمد اجتماعی و ارتباط اقتصادی** با بنی هاشم ممنوع شده بود . **راهکار** مسلمان برای کاستن از **آثار منفی** این معاهده پناه بردن به **شعب ابی طالب** و اقامت به مدت **سه سال** در آنجا بود.



خط زمان زندگانی پیامبر از بعثت تا هجرت به مدینه

در اندیشه پایگاه جدید برای اسلام : پیامبر در سال **دهم بعثت** دو حامی خود **خدیجه و ابوطالب** را از دست داد و با رحلت آنها جسارت و آزار سران قریش افزایش یافت. در چنین شرایطی **اندیشه هجرت** به ذهن پیامبر راه یافت.

هجرت به طائف : طائف اولین شهری بود که پیامبر برای تبلیغ دین اسلام در **خارج از مکه** انتخاب کرد. شهری ثروتمند

نزدیک مکه بود و بزرگان و اشراف آنجا روابط اقتصادی گسترده ای با سران قریش داشتند، به همین دلیل نه تنها از پیامبر

استقبال نکردند ، بلکه **با بی احترامی پیامبر** را از شهرشان بیرون کردند. پس از آن پیامبر تصمیم گرفت ، به تبلیغ دین اسلام در بین قبایلی که برای انجام مراسم حج به مکه می آیند پردازد و در جریان همین ملاقات ها گروهی از مردم یثرب ، دعوت پیامبر را پذیرفتند و زمینه ساز هجرت پیامبر به **مدینه** شدند.

خلاصه درس:

شبه جزیره عربستان در پیش از اسلام از لحاظ اجتماعی ، فرهنگی دارای ویژگی های خاصی بود ، که از آن به عنوان عصر جاهلیت یاد می شود . با آغاز دوران بعثت حضرت محمد در سن چهل سالگی و تبلیغ دین اسلام توسط او ، مشرکان مکه به شیوه های گوناگون به مقابله با پیامبر و مسلمان پرداختند تا اینکه پیامبر تصمیم گرفت از مکه به یثرب هجرت کند.

پاسخ پرسش های نمونه

- ۱- وضعیت اقتصادی عربستان تحت تاثیر دو عامل موقعیت جغرافیایی و شرایط اقلیمی و طبیعی آن بود ، به همین دلیل قبایلی که در صحرا های گرم و خشک زندگی می کردند به پرورش بز و شتر و راهزنی امرار معاش می کردند و در برخی از مناطق مانند یثرب و یمن و طائف کشاورزی داشتند ، اما تجارت نسبت به کشاورزی و دامداری وضعیت بهتری داشت و داد و ستد با سرزمین های مجاور عربستان اهمیت فراوانی داشت به همین دلیل عده ای به تجارت می پرداختند و در این بین شهر مکه که در مسیر تجاری یمن به شام قرار داشت مرکز اصلی بازرگانی شبه جزیره به شمار می رفت.
- ۲- به وضعیت فرهنگی و اجتماعی عربستان در آستانه ظهور اسلام گفته می شد که ، نشأت گرفته از فرهنگ و اخلاق خشن و گستاخ و اعراب بود ، به گونه ای که تعصب قبیله ای موجود در بین آنها جایگزین تعقل و منطق شده بود. مصادیق :
 - ۱- بی توجهی به علم دانش ۲- موقعیت پایین زنان ۳- رواج بت پرستی
 - ۳- مهم ترین دلایل مخالفت سران قریش با پیامبر در مکه به سه مورد برمی گردد: ۱- احساسات دینی و اعتقاد راسخ سران مشرک به بت ها ۲- ترس از اینکه پیروزی اسلام، موقعیت تجاری و سیاسی مکه و به خطر افتد و آنها از سود هنگفت تجارت محروم شوند. ۳- رقابت قبیله ای و حسادت طایفه ای چون پیامبر از بنی هاشم بود و بنی امیه از اینکه پیامبر از بنی هاشم است سخت حسادت می کردند.
 - ۴- پس از آنکه پیامبر در سال دهم بعثت دو حامی خود خدیجه و ابوطالب را از دست داد آزار و اذیت مشرکان در مکه

افزایش یافت و گسترش اسلام در مکه با محدودیت روبرو شد پیامبر تصمیم گرفت هجرت کند.

مصادیق دیگر هجرت در تاریخ اسلام : هجرت مسلمانان به حبشه به دستور پیامبر . هجرت امام حسین و یارانش از مدینه به

سمت کربلا

۵- سیره رسول الله زریاب خویی -تاریخ اسلام جعفر شهیدی - تاریخ سیاسی اسلام رسول جعفریان . تاریخ طبری جلد ۳.

تاریخ کامل ابن اثیر.

پرسش های مکمل برای درک بهتر مطلب مطرح شده در درس

۱- مفهوم قبیله در نظام اجتماعی عربستان پیش از ظهور اسلام را توضیح دهید.

۲- سه مورد از شاخصه ها و ویژگی های قبیله در نظام اجتماعی عربستان را بنویسید.

۳- منظور از عصبیت یا تعصب قبیله در نظام اجتماعی عربستان پیش از اسلام چیست؟

۴- چرا قبیله ی قریش نسبت به سایر قبایل در شبه جزیره عربستان قدرت و نفوذ قابل توجهی داشت؟

۵- برجسته ترین دستاورد فرهنگی اعراب در دوره جاهلیت چه بود؟

۶- مرکز اصلی بازرگانی عربستان در دوران پیش از اسلام کدام شهر بود؟

۷- ادیان و آیین موجود در شبه جزیره عربستان در آستانه ی ظهور اسلام را نام ببرید.

۸- « حنفا » به چه کسانی گفته می شد؟

۹- قرآن به اوضاع سیاسی ، اجتماعی و فرهنگی عربستان پیش از ظهور اسلام چه صفتی داده است؟

۱۰- دو رکن دعوت پیامبر در دوره ی سه ساله پنهانی چه بود؟

۱۱- نخستین ایمان آورندگان به پیامبر چه کسانی بودند؟

۱۲- هدف مشرکان از تحریم و محاصره ی اقتصادی و اجتماعی بنی هاشم چه بود؟ و بنی هاشم برای مقابله و

کاهش آثار مخرب آن چه اقدامی انجام دادند؟

پاسخ ها :

۱- یک واحد سیاسی و اجتماعی مستقل بود که شامل تمامی کسانی میشود که نیای مشترک بوده و با همدیگر روابط و

پیوند خونی داشتند.

- ۲-۱- افتخار به حسب و نسب ۲- اطاعت بی چون و چرا رئیس قبیله یا ریش سفید ۳- احترام به روابط خونی و خویشاوندی
- ۳- منظور وابستگی شدید اعراب به نظام قبیله ای و حمایت بی چون وچرای اعضای قبیله از یگدیگر ، سبب بوجود آمدن تعصب یا عصبیت قبیله ای شده بود که نقش مهمی در بروز جنگ ها و خونریزی های پی در پی در میان قبایل داشت.
- ۴- اداره ی امور کعبه و تجارت با سرزمین های دور و نزدیک
- ۵- شعر و شاعری
- ۶- مکه
- ۷- بت پرستی - مسیحی - یهودی - زرتشتی - مانوی - حنفا
- ۸- پیروان آیین حضرت ابراهیم که پرستش بت ها را نفی می کردند و از گوشت قربانی آنها نمی خوردند .
- ۹- جاهلیت
- ۱۰- پرستش خدای یگانه و ایمان به روز رستاخیز
- ۱۱- حضرت خدیجه - حضرت علی - زیدبن حارثه
- ۱۲- هدف مشرکان این بود که ابوطالب و طایفه اش مجبور شوند پیامبر را تنها گذارند. بنی هاشم به شعب ابی طالب پناه بردند و به مدت سه سال در آنجا ماندند.

ارجاعات: تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه) .درس ۳